

Nakon više desetljeća plodnog znanstvenog rada, zavidnog broja znanstvenih monografija i članaka, istarski povjesničar Miroslav Bertosa dodatno je obogatio zavičajnu, ali i nacionalnu historiografiju, prenijevši svoja sjećanja vezana uz Pulu 1947–1957. godine u knjigu zanimljiva naslova *Kruh, mašta & mast*. Razdoblje je to autorove (rođen 1938) dječake i adolescentske dobi, igranja po pulskim poslijeratnim ulicama, upoznavanja sa svijetom knjige i kulture, ali i neslaganja i neprihvatanja čvrstih, za dinamičnog i znatizeljnog dječaka (pre)krutih ideoloških okvira poratne Jugoslavije.

Kroz čitavo štivo, podijeljeno u osam poglavlja, Bertosa često ističe da se ono treba shvatiti kao njegovo osobno viđenje tog vremena i tih događaja, kao do sada u nas zapostavljenu *Ja-povijest (Ego-histoire)*, bez pretenzije da se čitatelj s njim složi ili poistovjeti. Na svoje uspomene, *memorabilije*, o društvenim, etnokulturnim, »mentalnim«, ideološko-političkim i gospodarskim temama, autor gleda kao na traganje o izgubljenim, djelomično i nijemim tragovima životnih uspomena, istodobno svjestan da su one pri pisanju dobile »povijesnu dimenziju«. U tome su se vremenskom sazrijevanju »dojmovi, sjećanja i potresni doživljaji 40-ih i 50-ih godina (...) spontano 'historizirali' i izgubili obilježje individualnih sjećanja. Trenutnu povijest (*instant history*, kako se ona naziva u žargonu moderne historiografije) naprosto nije moguće napisati naknadno«.

Knjigu autor započinje sjećanjima na Pulu potkraj 1947. godine. Grad mu se, kao i ostalim malobrojnim (naj)mlađim došljacima, doimao kao da je izvan svijeta, s neobičnim (dobrim dijelom razrušenim) građevinama, dizalicom na rivi i trabakulima uz polusrušene gatove. Ulice su bile puste, beživotne, tu i tamo mogle su se vidjeti magareće zaprege s tovarima drva i poneko lice na prozoru. Samo bi rijetki prolaz kakovog bicikla unio nešto dinamičnosti, toliko potrebne mlađim naraštajima. Promatrači bi, vidjevši vješte lokalne »bicikliste«, dobacivali »Ara, ara, el mato vol esser ciclista Coppi« (Gle, gle, ovaj luđak hoće biti biciklist Coppi!). U očima desetogodišnjaka, došljaka, svijet oko njega doimao se zatvorenim i odbojnim. Mentalno »ranjeni« i nesposobni prihvatiti različitosti zbog straha od posljedica koje su one nosile, njegovi stari(ji) stanovnici za drugo nisu ni znali.

Bilo kako bilo, autor je na brige i nepoznati novi svijet zaboravljao u svakodnevnim igrama s drugom djecom, *mularijom* (»xaja de muli«), koja je svojom poletnošću razbijala osjećaj općeg mrtvila i jada. Omiljena igra bila je ona s loptom krpenjačom; automobila gotovo i nije bilo pa se mlađarija mogla slobodno satima igrati i naganjati loptu pulskim ulicama. Ponekad bi igru zaustavila kočija koja bi pak u isto vrijeme postajala predmet šale, zadirkivanja i ruganja, što bi naravno iritiralo i ljutilo kočijaša i poticalo ga da što brže nestane iz njihova vidokrug. Nešto drugačija sjećanja veza-

na su uz politička zbivanja i sastanke koje je narodna vlast održavala u preuređenoj radničkoj hali u Šijani, zvanoj *Blok*, a u svrhu političkog rada i širenja nove ideologije. U slučajevima kad bi na sastanke došlo premalo ljudi, voditelj bi s ulice hitro skupio razigranu djecu koja bi zauzvrat dobila kakav slatkiš ili čak, tada rijetku, gumenu lop-tu. Bertoša se prisjeća kako mu je već tada bilo nejasno kako predavač koji se mučio s elementarnim poznavanjem jezika i gramatike i upadao u brojne nelogičnosti, može biti stručni tumač tako važne knjige kao što je bio Marxov *Kapital*. Iz tih promišljanja probudio ga je jednom prilikom gromak glas stasitog Dalmatinca koji je nakon predavanja upitao: »A kad će se već jednom dili' nurmelada!?!«. Bila je to prema piscu najmarksističkija misao koju je čuo na *Bloku*.

U iznimno brzom dinamici sveukupnih promjena koje su snašle Pulu, danas već da-lekih 40-ih i 50-ih godina prošloga stoljeća, svoje tragično mjesto imali su i optanti. U ovim sjećanjima ponajprije se to odnosi na optantske »mule«, učenike koji su iz tjedna u tjedan, iz dana u dan, odlazili u Italiju – zauvijek. Unatoč tuzi i solidarnosti koju su ostala djeca osjećala prema svojim dojučerašnjim prijateljima i kolegama, bilo je vrlo teško ući u njihove mikro svjetove i duševne perturbacije. S njima su otišli i balansira-ni, tolerantni odnosi načeti doseljavanjem velikog broja oficira i podoficira, regruta iz cijele Jugoslavije, ali i njihovih obitelji. Za starosjedioce i njihove kriterije, kultura tih došljaka bila je niža, doživljavana kao primitivna i opasna. Talijane su pridošlice ugla-vnom gledale kao fašiste, a istrovenetski im je dijalekt bio mrzak kao i domaći običaji. Domaći ljudi nisu im ostali »dužni«, podrugljivo ih etiketirajući »bosgnaci« (Bosanci). Dolazilo je tako do nesporazuma i međusobnih koškanja između »starih« i »novih« Puljana. U jednoj takvoj epizodi protagonist je bio i sam pisac; oglušio se na naredbu jednog došljaka da prilikom partije šaha govori »beli« umjesto »bijeli«. Srećom situa-cija se, zahvaljujući predsjedniku šahovskog kluba, nije otela kontroli.

»Kopajući« po svojim sjećanjima, Bertoša ističe kako se već tada, krajem 40-ih go-dina prošlog stoljeća, u najdublje slojeve svijesti počela »uvlačiti gorka spoznaja da nam drugi kroje život i da će ga vjerojatno krojiti do njegova konca. Spoznali smo da netko unaprijed (...) nastoji potisnuti naše individualnosti i prisiliti nas na oblike ophođenja i razmišljanja koji nisu sukladni s našom idejom o sebi i o životu koji nas okružuje«. Ta misao ujedno je i *lajtmotiv* koji se na razne načine manifestira kroz au-torove memoare. Njegova česta prisutnost čitatelju daje osjećaj da se, i nakon šezdeset godina, pri svakom piščevom (pri)sjećanju na tadašnju ideologiju, vjernu sjenu koja je bdjela nad njegovom dječaćkom razigranom maštom i toliko željenim ulaskom u svijet novih i drukčijih ideja, još uvijek javlja gorčina.

U razdoblju između 1947. i 1957. godine Pula je, kazuje pisac, doživjela svoje najdramatičnije i najdinamičnije desetljeće u prošlom stoljeću. Takve okolnosti kana-lizirale su se, među ostalim, i kroz jezik. Hrvatskom jeziku trebalo je deset do petnaest godina da se učvrsti i pokaže se osim kao politički, i kao kulturni jezik, i tako preu-

zme ulogu talijanskog, odnosno istrovenetskog dijalekta. Na političkim zborovima i sastancima govorilo se talijanski i, sve češće i više, hrvatski. Uz govor nastojalo se da i natpisi budu dvojezični, što je ponekad dovodilo do smiješnih, anegdotskih situacija. Tako je, primjerice, jedan stariji vrsni postolar na vrata svoje radnje stavio natpis: »Chiuso per malattia/Zatvoreno za bolest«. Uočljiva je pogreška u prijevodu s talijanskoga na hrvatski. Uz ove se simpatične i nehotične greške u prijevodu posredno veže i sam naslov ove knjige. Naime jednom prilikom dvojica prijatelja krenula su u kino i zaustavila se pred plakatom na hrvatskom jeziku na kojem je pisao naslov filma *Kruh, ljubav i mašta*. Spomenuti »duo«, kojima hrvatski jezik nije bio jača strana, uspio je odgonetnuti prve dvije riječi, ali treća im je predstavljala stanovitu prepreku. Nakon promišljanja što bi riječ »mašta« mogla značiti, logično su zaključili da to ne može ništa drugo značiti doli »mast«. Uz kruh i ljubav, logički niz pojmova u teškim, gladnim vremenima, mogla je nastaviti samo svinjska mast.

Uz niz drugih tema, dječaćkih avantura i sitnih nepodopština, koje je nemoguće prikazom obuhvatiti, autor se dotakao i imaginarija o higijeni i svježem zraku.

U razdoblju kojeg memoari obrađuju, strah od bolesti bio je široko rasprostranjen i sveprisutan. Tuberkuloza je bila stalna opasnost, a mlada, slabašna i mršava tijela, koja su sanjala da budu sudionici priča o vremenima kada je postojalo nešto poput bijelog kruha i žutoga maslaca, bila su lak plijen. Valjalo je stoga izbjegavati zagušljive prostore i držati se daleko od kašlja drugih osoba, posebice došljaka koji nisu imali običaj koristiti rupčić. Povrede zarađene za napetih uličnih nogometnih utakmica liječile su se jodom.

Progovorivši o drugoj temi, gimnazijskim danima, Bertoši je u sjećanju ostalo učenje ruskog jezika, duboko ispolitiziranog i idealiziranog predmeta, s dosadnim štivima u čitanci. Igralište ispred gimnazije pružalo je pak trenutak opuštanja u igri, u prvome redu nogometu, zatim rukometu, dok je košarka tek kasnije ušla u modu. Osim sportskih aktivnosti, na igralištu se održavala i predvojnička obuka gdje se rastavljalo i sastavljalo puške i pištolje, i učilo kako »pokositi« što veći broj neprijatelja, što autor ovih memoara nikako nije mogao probaviti pa je našao načina da se izuzme iz tih »lekcija«. Svijet književnosti i publicistike bio je puno prihvatljiviji i zanimljiviji.

Početak 50-ih godina Bertoša sve više ulazi u svijet knjiga i »onih koji su se riječju na papiru izražavali o stvarnosti (...) Knjiga je, uz kino-predstave (koje smo pohađali jednom tjedno) i kazalište (jednom mjesečno, ili čak rjeđe) bila najvažniji izvor duhovnih spoznaja«. Osim za njega pomalo dosadne školske literature, čitao je druge, učenicima zabranjene, zanimljivije naslove »drugačijih« pisaca, poput Karla Maya, Marka Twaina, Julesa Verna, ili nešto kasnije Rudija Supeka, kao i mnoge druge. Važno mjesto duhovnog utočišta bio je i vjeronauk, odnosno bolje rečeno vjera. Vjeroučitelji u školama, zbog raznih razloga, nisu imali dovoljno strpljenja i empa-

tije da učenike pobliže upoznaju s katoličkim naukom, što pisca nije obeshrabilo u daljnjem življenju vjere.

O pulskoj uličnoj *mulariji* piše se s mnogo simpatija, dozivajući iz sjećanja bezbrižne zajedničke trenutke loptanja, igranja šćinki, vožnje kareta (daščanih kolica) kao i ljetnih odlazaka na kupanje. Unatoč očitj naelektriziranoj atmosferi isprepletenoj političkim, ideološkim i nacionalnim razlikama, domaćih i došljačkih naboja, ulična dječja društva ipak su uspijevala ostati, barem prividno, apolitična. Novopridošla djeca su se, uz male početne jezične poteškoće, kroz nekoliko tjedana uspijevala poistovjetiti sa svojim vršnjacima. Iznimka su bila »oficirska« djeca koja nisu pokazivala želju za uključivanjem i prihvaćanjem dominantnog govora pulske ulice.

Film je oduvijek bio važan element pulskog društvenog života. Projekcije su sredinom prošloga stoljeća bile održavane u kinima *Beograd* i *Partizan*, kinu *Doma JNA*, a kasnije i u kinu *Zagreb*. Sva su bila smještena u središtu grada. Kino je bilo mjesto maštanja, u kojemu se putem celuloidnih iluzija opuštalo od svakodnevnih problema koje je sa sobom nosila teška slika stvarnosti. Nakon Titovog »ne« Staljinu, na platnima kina počeli su se vrtjeti američki filmovi. Vrhunac toga mita o američkom snu dogodit će se 1953. ili 1954. prikazivanjem filma *Slapovi Nijagare* s Marilyn Monroe u glavnoj ulozi. No, psihološki profil njenog lika i nije previše očarao mnogobrojne Puljane. Bio je to još jedan u nizu mitova, imaginarija o idealima koje je u praksi uvijek bilo mnogo teže postići.

Knjiga Miroslava Bertoše poticaj je novim načinima promišljanja povijesti. Vrijedno autorovo životno svjedočanstvo o njegovim mladim pulskim danima komadić je mozaika punine stvarnosti koja se »može izraziti jedino lepezom heterogenih doživljaja«.

Milan Radošević